IN-NISA, L-UNUR TAL-FAMILJA, U T-TAGĦLIM TAL-KNISJA F'MALTA TAS-SEKLU SBATAX

Carmel Cassar

Bħal soċjetajiet tradizzjonali u pre-industijali oħra, Malta tas-seklu sbatax kienet soċjeta' li fiha l-familja kienet il-fus li fuqu jiddependi l-għajxien u l-istess eżistenza ta' dak li jkun. Il-familja kienet il-post fejn wieħed isib il-kenn, il-faraġ, il-wens, jitgħallem jagħmilha man-nies, jagħti, u jsib min jagħtih l-għajnuna. L-għaqda tal-familja kienet għalhekk l-aktar ħaġa mportanti u fuqha kien jiddependi l-ġid komuni tal-membri li jiffurmawha. Ma setax jonqos mela li l-unur tal-familja kien jitqies bħala l-kejl prinċipali li bih wieħed ikejjel postu fis-soċjeta. L-unur u d-diżunur kienu meqjusa li jġibu l-għaqda jew il-firda fil-familja, u l-membri nisa tal-familja kienu meqjusa bħala l-aktar li jintlaqtu. Għan-nisa, ż-żwieġ kien mod ta' kif ikollhom il-mezzi biex jgħixu, u l-għajnuna meta jenħtiġuha imma kien ukoll fundamentali biex jipproteġi l-unur tal-familja kollha. B'hekk l-irġiel kienu jgħamlu minn kollox biex iżommu lin-nisa il bogħod minn xi għajb u dan kien jgħodd b'mod speċjali għan-nies ta' l-irħula. It-taqlib soċjali, l-inċertezza ekonomika, u l-iskarsezza tad-djar tal-ibliet tal-port kienu jservu biex tinħoloq atmosfera ta' tensjoni kbira, fejn malajr jisħnu l-irjus u dak li jkun iħoss li għandu jiddefendi l-unur tan-nisa tal-familja tiegħu akkost ta' kollox. Il-kazijiet li se nsemmu f'din il-kitba huma maħsuba biex jiddiskutu l-unur u d-diżunur f'Malta tas-seklu sbatax minn din il-perspettiva. Bejn wieħed u ieħor dawn il-każijiet iservu biex juru li dak iż-żmien, l-unur tan-nisa kien meqjus bħala l-pern li fuqu jiddependi l-unur tal-familja, u fuq l-unur tal-familja kien jiddependi l-għajxien u l-pożizzjoni soċjali ta' dak li jkun. Lejn l-aħħar ta' din il-kitba se jissemmew ukoll il-konkubinaġġ u l-bigamija li t-tnejn ikomplu juru kif l-unur tal-mara kien waħda mill-preokkupazzjonijiet tal-ħajja ta' kuljum tal-bniedem ta' dak iż-żmien.

L-unur u l-fama kienu ndispensabbli għall-bniedem tas-seklu sbatax, għax mingħajrhom ħajtu setgħet titkisser. L-unur kien il-kawża ta' ħafna mill-ġlied u l-kustjonijiet bejn iċ-ċittadini speċjalment meta xi ħadd kien jgħaddi xi kumment jew insinwazzjoni fil-konfront ta' xi ħaddieħor. L-unur tant kien importanti li anke l-qrati kienu jqisu d-difiża tal-unur bħala valur importanti ħafna, speċjalment għal xi ħadd ta' klassi għolja. Għall-irġiel, l-unur kien jiddependi l-iktar fuq il-qlubija u l-kuraġġ fiżiku tagħhom, fuq il-lealta' li juru lejn ħaddieħor, u fuq l-onesta' f'xogħolhom. Min-naħa l-oħra l-unur tan-nisa kien meqjus li jiddependi fuq id-dinjita' sesswali. Dan forsi jista' jispjega għaliex Torquato Tasso, fid-*Discorso della virtu feminile e donnesca* li ppubblika fl-1582 ipprova jfisser id-differenza ta' x'inhu unur għall-mara u x'inhu unur għar-raġel. Skond Tasso, kull sess kellu virtu dominanti; virtu li għalkemm tgħodd għaż-żewġ sessi, imma għal wieħed minnhom hi aktar importanti. B'hekk għan-nisa l-virtu l-aktar importanti kienet meqjusa li hi l-kastita`, filwaqt li għall-irġiel l-aqwa virtu` kienet meqjusa li hi l-kuraġġ. B'hekk għar-raġel kien ta' diżunur li jkun ġifa, imma inqas ta' diżunur jekk ixellef xi daqsxejn il-kastita`. Għall-mara, l-*impudicita`* kienet mill-aktar mistmerra, imma li tkun daqsxejn ġifa u mhux kuraġġuza ma kienx xi diżunur kbir. Għal Tasso l-irġiel kellhom jirbħu l-unur billi jkunu elokwenti fi kliemhom u jafu xi jgħidu, kif ukoll ikunu ġenerużi, kuraġġużi, u jkollhom dinjita'. In-nisa kienu meqjusa onorevoli meta jżommu fommhom sieket, ma jkunux ħalja, u jkunu modesti u umli. Donnu Tasso jrid jgħid li ma jixraqx li mara tkun elokwenti u ġeneruza, jew li raġel ikun fommu sieket u tal-ġabra. Bħala konsegwenza ta' dan il-karigi pubbliċi jitqiesu aktar addattati għall-irġiel milli għan-nisa.

Jiġifieri donnu li għan-nisa l-unur kien jiddependi fuq is-sesswalita` tagħhom. Għal din ir-raġuni n-nisa kien jitħallew jagħmlu kawżi fil-qorti biex jiddefendu ruħhom mill-malafama u l-insulti. Id-dokumenti tal-qrati Maltin juru li l-ikbar insult li stajt tagħmel lil mara kien li tgħajjarha "qaħba". Ħafna drabi n-nisa kienu mistennija li jitgħallmu kif għandhom iġibu ruħhom sewwa, u jiddependu fuq il-qraba tagħhom irġiel biex jiddifendulhom unurhom fil-pubbliku. Id-difiża tan-nisa mill-irġiel kienet tħares in-nisa mill-periklu, f'għajnejn is-soċjeta` u f'għajnejn il-liġi, imma din l-istess difiża kienet tħares ukoll l-interessi tal-irġiel.

Ħafna teoriji soċjali diġa` rrikonexxew l-importanza li d-difiża tal-unur għandha fil-kontrol tas-soċjetajiet u tal-popli. Meta kiteb dwar l-Andalusija fin-naħa t'isfel ta' Spanja, Julian Pitt-Rivers fisser l-importanza tal-kunċett ta' *verguenza*, li jiġbor fih is-sens ta' vergonja, s-sens ta' modestja, d-difiża tar-reputazzjoni ta' dak li jkun, u l-unur tan-nisa tal-grupp. Dawn is-sentimenti fis-soċjeta kienu jipproteġu l-pudur tan-nisa, li għal żwieġhom kien importanti ħafna. Skond Pitt-Rivers, in-nisa kellhom ammont limitat ta' *verguenza*, u jekk jitilfuha ma jkunux jistgħu jġibuha lura. L-ammont ta' *verguenza* li

jkollha mara, jonqos jista' u mhux jiżdied. U l-familja kollha tbati meta xi mara fil-familja ma ġġibx ruħha sew.

B'dana kollu, fil-qrati tal-pajjiżi tal-Mediterran, l-ilmenti minn tfajliet li ma jkunux fil-kontrol assolut tal-familji tagħhom ma kienux jittieħdu bis-serjeta'. Tfajliet bħal dawn kienu fil-periklu, missirijiethom kienu jitqiesu li m'humiex kapaċi jiddefenduhom sew, u fis-suq taż-żwieġ ma kellhomx valur għoli wisq. B'hekk ħafna drabi kienu jsipiċċaw jiżżewġu rġiel ta' status baxx ħafna u dota fqira bir-riżultat li kienu jispiċċaw fl-aktar livelli baxxi tas-soċjeta' fi żmien meta id-distinzzjoni tal-klassi kienet ferm aktar b'saħħita mill-lum.

Jidher li għalkemm is-soċjeta fil-port kienet permissiva mhux ħazin, il-promiskwita' ma kinitx ittollerata. L-istupru ma kienx jitqies bħala sempliċi reat, għax id-dokumentazzjoni turi li n-nisa ħafna drabi kienu jiġu mogħtija l-għażla li jiżżewġu lil min aggredihom. Il-Konċilju ta' Trentu kien spjega ruħhu ċar fuq dil-kwistjoni: Skond il-liġi Kanonika, relazzjonijiet sesswali barra ż-żwieġ kienu żina'. L-iżverġnar ta' mara barra ż-żwieġ kien ikkundannat bl-aħrax. Dan kien konformi mall-liġijiet qodma Lhud, li kienu ġew addottati kelma b'kelma mir-reliġjon Nisranija. Tant hu hekk li fil-ktieb tal-Esodu insibu li: "Jekk wieħed iqarraq b'xebba, mhix mgħarrsa, u jorqod magħha, iħallasha b'martu. Imma jekk missierha ma jridx jagħtihielu, iħallas flus daqs kemm hi d-dota tax-xebbiet." Kas li ġara kmieni fis-seklu dsatax u li kien jinvolvi raġel ta' 23 sena minn Genova juri li prinċipji bħal dawn kienu nfurzati mid-drawwiet ta' dak iż-żmien. Lil Genoviz xlewh b'bigamija, imma hu qal li meta żżewweġ it-tieni mara tiegħu kien ħaseb li din kienet verġni. Imma mbagħad sar jaf li qablu kienet raqdet ma' raġel Malti mill-Mosta. Dan ikkonfermatu l-mara stess, li qalet li dan il-Mosti kien anke ntrabat li jagħti somma flus lil missierha. Kienu anke ftehmu li s-somma kellha tingħata bin-nifs, tant fis-sena. Il-kaz juri li għalkemm kienu għaddew mijiet ta' snin mill-Konċilju ta' Trentu il-knisja kienet qed issibha diffiċili tinforza t-tagħlim tagħha.

Iż-żina' kienet titfa' dell ferm ikbar fuq il-mara milli fuq ir-raġel. Mara li titlef xbubitha qabel iż-żwieġ kienet titlef ukoll il-valur tagħha bħala għarusa. Raġel li jiżżewwiġha kien jippretendi kumpens finanzjarju talli jkun ħadha. Hemm kaz tas-seklu sbatax fejn raġel mill-Belt ipprefera li jmur il-ħabs tal-Magna Curia Castellania milli jiżżewweġ il-mara li kien stupra. Fi proċess bħal dan il-mara kienet titlef ġieħha mas-socjeta'. Ir-raġel li żina' magħha kien jieħu fama ħażina, imma ma kienx ibati telf finanzjarju.

Għall-Knsija, iż-żina', jiġifieri s-sess bejn tnejn m'humiex miżżewġa, u l-adulterju, jew is-sess bejn tnejn miżżewġa imma mhux lil xulxin, kienu t-tnejn meqjusa bħala dnub. Imma l-adulterju kien jittieħed ferm iżjed bis-serjeta' mill-knisja peress li ż-żwieġ kien wegħda ta' fedelta' li tiggarantaxxi l-għixien tal-familja. Ix-xogħol iebes u l-għaqal, flimkien mall-onesta', kienu l-kejl ta' kemm kien hemm rieda tajba fiż-żwieġ. Fl-analizi tagħha fuq il-ħajja fil-belt ta' Pariġi fis-seklu tmintax, Arlette Farge tgħid li:

> "...*in-nuqqas ta' stabilita', l-għażż, is-serq, u s-sokor, kienu jfixxklu bis-sħiħ lil dak il-bilanċ ekonomiku fraġli li kien iżomm il-miżżewġin flimkien. L-awtoritajiet kienu jafu sew b'dan u spiss kienu jirċievu lmenti minn irġiel u nisa li ma kinux lesti li jittolleraw aktar l-abbuz jew l-eċċessi tas-sieħeb jew sieħba tagħhom. Meta koppja kienet tasal f'dan l-istat, kienet titlef l-unur mal-ġirien, u tieħu fama ħażina fost in-nies tax-xogħol*..."

Fiż-żwieġ, kemm ir-raġel kif ukoll il-mara kellhom l-unur tagħhom x'jissalvagwardjaw. Ir-raġel li ma kienx jimxi sewwa ma' martu kien jitlef ġieħu mal-ġirien; u l-mara li tagħmilha ma' kumpannija ħażina kienet issib lil min ilumha u jagħmel għaliha. B'hekk il-miżżewġin kellhom id-dmir li jibżgħu għall-unur u l-fama tagħhom, ta' uliedhom u tal-familjari kollha tagħhom.

Il-Knisja Kattolika kienet ilha li implimentat riforma fl-imġiba sesswali tal-membri tagħha sa mir-Riforma Protestanta. B'hekk il-Konċilju ta' Trentu, fl-24 sessjoni tiegħu ta' l-1564, kien iddikjara li dawk li kienu jgħixu fi stat ta' konkubinaġġ, ikunu mill-liema klassi soċjali jkunu, għandhom, wara li jiġu mwissija għal tliet darbiet mill-awtoritajiet tal-post, jingħataw l-iskomunika tal-Knisja. Jiġifieri l-Knisja, li qabel kienet sempliċement tħares bl-ikrah lejn imġiba sesswali lleċita, saret issa l-ikbar għadu ta' relazzjoni sesswali lleċiti. M'għandniex xi nghidu, l-bidla dejjem tkun diffiċli li taqbad l-art, u l-isqfijiet u l-inkwiżituri kienu jsibuha iebsa biex jimponu regoli bħal dawn.

Fis-snin ta' wara l-Konċilju ta' Trentu, l-Knisja għamlet sforzi kbar biex iddaħħal aktar dixxiplina soċjali u morali. Imma dawn l-isforzi mhux dejjem sabu t-triq lixxa quddiemhom. Il-kundizzjonijiet ħziena tal-għixien, l-aktar minħabba nuqqas ta' protezzjoni soċjali, kienu jagħmlu ż-żwieġ biċċa xogħol iebsa, bil-koppja ħafna drabi tgħix flimkien mingħajr ġibda jew affezzjoni lejn xulxin, u nieqsa mill-emozzjoni u l-imħabba ta' bejniethom. Il-mewt tal-missier jew tal-omm kienet tfisser ħafna drabi t-tifrik tal-familja, tħarbit ekonomiku għall-membri tagħha, iżolament u diżastru li kien jagħmel il-ħajja tan-nies milquta ħajja partikolarment diffiċli biex tħabbat wiċċek magħha.

F'ambjent ta' taqtigh il-qalb bhal dan, r-rabta taz-zwieg kienet mahsuba l-aktar biex il-mizzewġin jgħinu lil xulxin ilaħħqu mal-ħajja. Kienet l-eħfef mezz li joffri ftit tat-tama li wieħed seta' forsi jibni xi forma ta' stabbilita' f'ħajtu. Il-kundizzjonijiet biex rabta bħal din isseħħ – jiġifieri n-namur u l-gherusija, iz-zwieġ u l-hajja flimkien, il-ġlied ġol-familja, it-tqala legittima jew illegittima, kienu fihom infushom sfidi biex dak li jkun iżomm u jiddefendi l-unur u l-fama tieghu. L-istima li l-miżżewġin kien ikollhom taghhom infushom kienet tiddependi

mis-suċċess tal-ħajja ta' bejniethom. Il-konflitti li kienu jinħolqu fil-ħajja taż-żwieġ, kif wieħed jista' jara mill-każijiet imressqa quddiem il-qrati, jagħtu stampa ċara tal-viżjoni tal-ħajja li kellhom in-nies ta' l-eta' pre-industijali; jgħinuna nifmhu kif dawn in-nies kien jħarsu lejhom infushom u lejn l-oħrajn, u anke kif kienu jaħsbu li għandhom jaġixxu u jgħixu flimkien bħala mara u raġel. Fi kliem ieħor, minn dawn il-każijiet tal-qrati wieħed jista' jislet kodiċi ta' etika li kien prodott kollettiv tas-socjeta' jew inkella l-frott ta' deċiżjonijiet individwali, jew forsi dawn it-tnejn flimkien.

Kitbiet ikkonsultati:

Cassar, C.: *Honour and Shame in the Mediterranean*. Malta, 2003.

Cassar, C.: *Daughters of Eve. Women, Gender Roles, and the Impact of the Council of Trent in Catholic Malta*. Malta 2002.

Farge, A.: *Fragile Lives. Violence, Power and Solidarity in Eighteenth Century Paris*. Eng. trans. Cambridge, 1993.

Goody, J. 'Inheritance, property and women: some comparative considerations'. Goody, J., Thirsk, J. and Thompson, E.P. (eds), *Family and Inheritance. Rural Society in Western Europe 1200-1800*. Cambridge, 1976.

Goody, J.: *The Development of the Family and Marriage in Europe*. Cambridge, 1983.

Grieco Matthews, S.F.: 'The body, appearance, and sexuality'. Zemon Davis, N. and Farge, A. (eds), *A History of Women in the West*, vol.iii. *Renaissance and Enlightenment Paradoxes*. Cambridge Mass and London, 1993.

Pitt Rivers, J.: *People of the Sierra*. Chicago, 1961.

Pitt-Rivers, J.: *The Fate of Schechem or the Politics of Sex: Essays in the Anthropology of the Mediterranean*. Cambridge, 1977.

The Canons and Decrees of the Council of Trent, celebrated under the sovereign pontiffs, Paul III and Pius IV. Eng trans. J. Waterworth. London, 1848.

IŻ-ŻWIEĠ, ID-DOTA, U L-KNISJA KATTOLIKA F'MALTA TAS-SEKLU SBATAX

Carmel Cassar

Għall-biċċa l-kbira tan-nisa Maltin ta' dari, kif wara kollox kien ukoll għall-biċċa l-kbira tan-nisa f'pajjiżi oħra fl-Ewropa u fil-Mediterran, iż-żwieġ kien avveniment li jġib miegħu l-akbar bidla ta' ħajjithom. F'Malta Kattolika mill-aħħar tas-seklu sittax 'il quddiem, iż-żwieġ kien qabel xejn meqjus bħala sagrament li jagħti l-grazzja sagramentali u li għalih kienet meħtieġa l-barka tal-qassis. Qabel iż-żwieġ kien hemm ċerimonja oħra – l-għerusija. Fiż-żmien ta' qabel il-Konċilju ta' Trentu, li l-aħħar sezzjoni tiegħu għalqet fl-1564, l-għerusija kellha saħħa daqs iż-żwieġ. Kulma kien hemm bżonn kien li l-għarus u l-għarusa jwiegħdu ruħhom lil xulxin fil-preżenza ta' qassis bħala xhud; mqar mingħajr il-permess tal-ġenituri.

Il-Konċilju ta' Trentu, li permezz tad-Digriet Tametsi, kien ipprova jġib iż-żwiġijiet taħt il-kontrol tal-Knisja, kien iddikjara li l-knisja kienet tiddiżapprova bil-qawwa żwiġijiet mingħajr il-kunsens tal-ġenituri; imma la darba żwiġijiet bħal dawn ikunu laħqu ingħataw il-barka tal-Knisja, din kienet tirrifjuta li tannullahom. Wara l-Konċilju ta' Trentu, l-Knisja baqgħet tinsisti fuq iż-żwieġ bħala sagrament, għalkemm il-verġinita' kienet meqjusa bħala virtu superjuri. Minn barra li ġabu magħhom infurzar akbar tal-liġi Kanonika, il-prinċipji ppridkati mill-Konċilju ta' Trentu komplew jinfurzaw il-persuna diġa dominanti tar-raġel fiż-żwieġ, u lill-mara ħallewlha biss ir-rwol tagħha fix-xogħol tad-dar. In-nisa kellhom ikunu xempju ta' ommijiet eżemplari u nisa tad-dar kif jogħġob lill-Knisja u kif approvat mis-soċjeta ċivili. Għall-wegħda tal-protezzjoni u s-sapport għal għomorhom li kien jagħtihom ir-raġel, huma kellhom jagħtuh l-ubbidjenza tagħhom.

Il-bint ħafna drabi kienet issib l-ġenituri tagħha jinponulha lil min tieħu bħala żewġha. Fuq min tieħu bħala żewġha kienet tiddependi l-pożizzjoni soċjali tagħha, il-pożizzjoni ekonomika tagħha, u fejn kienet se tispiċċa tmur toqgħod. Jidher li n-nisa ta' dak iż-żmien ma kinux jistennew minn żwieġhom l-intimita' emozzjonali li jistennew illum. Imma kienu jippretendu li għall-anqas ir-raġel ikun jirrispettahom u ma jabbużax minnhom.

Jidher ċar li dawn iż-żminijiet kienu żminijiet ta' sbilanċ sesswali, ta' instabilita politika, u ta' ekonomija dejjem sejra lura. Kienu żminijiet li fihom iż-żwieġ kien diffiċli għal ħafna nies, u għal xi wħud anke impossibli. Il-ġenituri kienu jerfgħu huma r-responsabbilta taż-żwieġ ta' binthom. Iż-żwieġ, iebes kemm kien iebes, kien meqjus li jħares lix-xebba mill-perikli tad-dinja. Ir-rabta taż-żwieġ kienet tħarisha mill-periklu li ma tagħrafx tuża sew is-sesswalita tagħha. Wieħed jista' jifhem għalhekk, għala lill-bniet kienu jżewġuhom kmieni. Fl-1600, raġel mill-Mosta kien stqarr li lill-martu kien iżżewwiġha meta kellha 11-il sena. U Margarita Zammit, minn Għawdex kienet iddikjarat li żżewġet meta kellha biss 12-il sena. Jidher car li n-namur u għerusija fit-tul ma kinux jgħaddu minn ras in-nies ta' dak iż-żmien. L-individwu ftit kellu minn fejn jagħżel. It-tlaqqigħ taż-żwieġ kien ħafna drabi deċiż mill-ġenituri, u dawn kienu jiddeċiedu skont il-pożizzjoni soċjali u l-ġid li jkollu dak li jkun. Dan kien ifisser li ħafna nisa kienu jispiċċaw jiżżewġu rġiel li magħhom ma kellhom l-ebda rabta emozzjonali. Dan ma kienx wisq differenti minn